

КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА ПОЗНАВАНЕТО НА ВИДОВЕТЕ ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА В УЧИЛИЩЕ

Тодор Лазаров
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Мотивацията за написване на статията идва вследствие от един наблюдаван урок по български език в 6. клас по време на педагогическата ми практика като студент в специалността *Българска филология*. Случаят от този урок може да се мисли като едно от многобройните проявления на проблема, с който съм решил да се занимавам, тъй като подобни случаи (в различни варианти) се оказват често срещани, а не изолирани в часовете по български език. Непознаването на видовете прилагателни имена е сериозен пропуск не само в езиковата култура на учениците, но и при хората от всички възрасти.

При преподаването на нов учебен материал в 6. клас в едно основно училище в София, докато учителката изясняваше възникнала проблемна ситуация относно видовете прилагателни имена, учениците ясно демонстрираха, че все още не могат да правят разлика между качествени и относителни прилагателни имена. Това, че учителката изведе като единствен различителен белег невъзможността за степенуване на относителните прилагателни, и примерите ѝ, че не е възможно нещо да е „по-френско“ или „най-френско“ от друго, не можа да изясни на учениците разликата между двата вида прилагателни имена. Децата, правилно водени от усета си за преносното значение на думите, но без да го осъзнават, продължаваха да настояват, че Париж е „по-френски“ от останалите френски градове и че виното от някои региони на Франция е „по-френско“ от виното от другите региони.

Недостатъчно изяснената разлика между качествени и относителни прилагателни имена и липсата на езиков усет за разграничаването им се оказват проблемни звена още от ранните години на прогимназиалния образователен етап, които ще влияят и по-късно в езиковото обучение, а и в следученическите години. Проблемът се състои в това, че в рамките на прогимназиалния образователен етап непознаването на видовете прилагателни имена остава сериозен пропуск и при преподаването на учебното съдържание за еднородните части и за граматичната норма, които присъстват и в изпитните формати за Националното външно оценяване след 8. клас. Ако не бъде изяснено и през гимназиалния

етап, непознаването на междувидовите различия на прилагателните имена ще доведе до проблеми, които ще бъдат сериозен пропуск в езиковата култура на човека, който няма да се занимава с проблемите на езика.

Учебното съдържание за прилагателното име се поставя още в началния образователен етап. В учебните програми по български език и литература на Министерството на образованието и науката е предвидено учениците да се запознаят с прилагателното име във втори клас, като очакваните резултати са:

Ученикът:

- може да разграничава (...) прилагателни имена в м., ж. и ср.р., в ед. и мн. ч.;
- умее да употребява в речта си (...) прилагателни имена (в м., ж. и ср.р., в ед. и мн.ч.)¹⁾

Виждаме, че на този етап учениците трябва само да **разпознават** прилагателното име като част на речта и да умеят да го изменят, съгласувайки го със съществително име.

В следващите два класа от началния етап върху прилагателното име се работи по-скоро с оглед на неговия правопис и възможността му да се степенува.

Ученикът:

- може да разграничава и употребява правилно прилагателни имена, да ги съгласува по род и число със съществителни имена, да разграничава в практически план частиците за степенуване.²⁾

И още:

Ученикът:

- може да степенува прилагателни имена;
- може да прави разлика между степените за сравнение на прилагателните имена;
- може да пише правилно степените за сравнение на прилагателните имена.³⁾

От приведените цитати от учебните програми става ясно, че до 4. клас учениците трябва да познават прилагателното име като част на речта, да умеят да го съгласуват, степенуват и пишат правилно.

В първата година на прогимназиалния етап учениците следва да се запознаят с еднородните части в изречението и с прякото и преносното значение на думите. Усвоили тези знания, те следва да преминат към учебното съдържание за „**Частии на речта (изменяеми и неизменяеми). Имена**“, в която и частично се поставя проблемът за видовете прилагателни имена. Те са изведени като нови понятия, а очакваните резултати са:

*Разпознават видовете прилагателни имена; определят граматичните им признаци.*⁴⁾

Може би именно тук е моментът, в който учителят да обясни на учениците необходимостта от познаването на разликите между качествените и относителните прилагателни имена, да изясни спорни положения и да обясни на учениците за какво ще им бъде нужно впоследствие разграничаването на

различните видове прилагателни имена. Възможно е връщането към учебното съдържание от по-ранен етап и преговарянето на основните разлики и в по-късен етап на обучението, ако учителят забележи възникнали неясноти.

В научната литература прилагателните се разделят на тези два общоприети основни вида – качествени и относителни, а в някои източници – и на подвидове. В повечето научни граматики авторите изтъкват някои основни отлики между качествените и относителните прилагателни имена, с които учениците не се запознават в периода на обучението си.

В ГСБКЕ за качествени прилагателни имена са определени *„тези прилагателни, с които се назовават признаци, качества и свойства, присъщи на определяните обекти и застъпени в тях в по-голяма или в по-малка степен“*. За относителни са приети тези, с които *„се означават такива качества, признаци и свойства на предметите, които се мислят като някакво отношение към друг предмет.“*⁵⁾

Повечето граматики изтъкват и следните разлики между видовете прилагателни имена:

- качествените прилагателни имена могат да се степенуват (*добър – по-добър – най-добър*);
- качествените прилагателни имена образуват антонимни двойки (*добър – лош*);
- качествените прилагателни имена образуват производни съществителни (*добър – доброта*);
- качествените прилагателни имена образуват наречия с *–е* и *–о* (*добре; добро*);
- качествените прилагателни имена образуват други прилагателни, които изразяват оттенъци на качеството (*добричък*);
- относителните прилагателни имена са производни думи (*дърво-дървен*);
- относителните прилагателни имена могат да бъдат заместени от несъгласувани определения (*дървен стол – стол от дърво*).

В ГСБКЕ е посочено, че в зависимост от употребата едно и също прилагателно име може да се схваща и като относително, и като качествено. Докато в други източници се посочва, че *„При преносна употреба относителните прилагателни имена могат да преминават в качествени.“*⁶⁾

Независимо дали учителят ще приеме, че прилагателните могат да бъдат схващани едновременно като качествени и относителни или че могат да преминават от единия в другия вид, именно това той трябва добре да изясни на учениците при представянето на учебното съдържание за прилагателните имена или да го надгради при по-късен етап на работата с различните видове прилагателни имена.

От изложеното в учебните програми виждаме, че на видовото различие на прилагателните имена не се обръща особено внимание, а изясняването на нуждата от познаването на това различие с оглед на целите в по-късен етап на

обучението остава да зависи единствено от професионалната подготовка на учителя – дали той ще успее да предвиди евентуални проблеми, които могат да възникнат в по-късен образователен етап, и да изясни на учениците, макар и по-рано от необходимото, за какво ще им бъде нужно познаването на видовете прилагателни имена след време.

Някои от начините за отстраняването на този проблем биха могли да бъдат: изтъкването и на други разлики между видовете прилагателни, дори и те да не са посочени в учебната литература за съответния клас (например възможностите на относителните прилагателни имена да образуват несъгласувани определения; възможностите на качествените прилагателни имена да образуват производни прилагателни, изразяващи оттенъци на качеството); изясняването на разликите на чисто семантично ниво (*Столът или е дървен, или не е, но може да бъде по-голям от друг стол или най-големият в стаята.*); упражненията върху пунктуация на съгласувани определения, образувани от различни видове прилагателни имена (*Поставете запетай: „Хубаво умно красиво момиче“ и „Идеше късна дълга есенна нощ“*); изясняването на „двойствеността“ на някои прилагателни имена при различни значения (*„по-българин от Бай Ганьо“*, но *„българска земя“*); да бъде обяснено на учениците защо ще им бъде необходимо различаването на прилагателните имена и т.н.

Учителят трябва, вземайки предвид нивото на класа, да реши дали е нужно да се отдели повече време на този проблем, да комбинира някои от посочените начини за справянето с него или да разработи нови според особеностите на класа.

Естеството на този проблем е такова, че на него не се обръща достатъчно внимание, а ако не се вземат мерки за изясняването му и отстраняването му навреме, той води след себе си до грешки, които ще останат в езиковата култура и ще създават условия за нарушения на книжовната норма както в ученическата възраст, така и по-късно.

БЕЛЕЖКИ

1. МОН. Учебна програма по български език и литература за 2. клас. с. 6. 19.12.2013 – http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/top_menu/general/educational_programs/2klas/bl_2kl.pdf.
2. МОН. Учебна програма по български език и литература за 3. клас. с. 5. 19.12.2013 – http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/top_menu/general/educational_programs/3klas/bl_3kl.pdf.
3. МОН. Учебна програма по български език и литература за 4. клас. с. 14. 19.12.2013 – http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/top_menu/general/educational_programs/4klas/bl_4kl.pdf.
4. МОН. Учебна програма по български език и литература за 5. клас. с. 4.

19.12.2013 – http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/top_menu/general/educational_programs/5klas/bl_5kl.pdf.

5. Граматика на съвременния български книжовен език. Т.2. Морфология. София: БАН, 1983, с. 148 – 149.
6. Бояджиев, Т. (1999) Съвременен български език. Фонетика. Лексикология. Словообразуване. Морфология. Синтаксис. София: Изток-Запад,, с. 326.

THE PROBLEM ABOUT DISCERNING THE DIFFERENT TYPES OF ADJECTIVES IN SCHOOL

✉ **Mr. Todor Lazarov**

Bachelor Student

Sofia University

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail: todorlazarov91@abv.bg